

ABU MANSUR MOTURIDIY HAQIDA

Maxsimova Madinabonu Maxtum qizi*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti**Universiteti ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrası**Sotsiologiya yo'nalishi 2-bosqich talabasi*maxsimovamadina@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ilohiyotchi olim Abu Mansur Moturidiyning hayot yo'llari, u haqida buyuk shaxslar keltirgan gaplari, yozgan asarlari va asarlarining asosiy mazmun-mohiyati nimaga qaratilganligi haqida qisqacha keltirib o'tilgan

Kalit so'zlar: Abu Mansur Moturidiy, moturidiylik, fiqh, mutakallimin, jomboy, ilohiyotshunos, kalom, munozara, tafsir, Toshko'prozoda.

Kirish: Barcha xalqlarda bo'lgani kabi bizning xalqimiz ham o'zining bir necha yillik tarixiga ega. Ushbu tarixga bir nazar soladigan bo'lsak, ko'plab allomalarimiz va ulardan qolgan buyuk meroslarimizni ko'rishimiz mumkin. Buyuk olimlardan biri bu Abu Mansur Moturidiy - X asrda yashab o'tgan buyuk islom ilohiyotchisi va faylasufi bo'lib, uning ijtimoiy qarashlari islom olamida katta ahamiyatga ega. Moturidiy (Abu Mansur al-Moturidiy; Abu Mansur Muhammad ibn Muhammad ibn Mahmud al-hanafiy al-Moturidiy as-Samarqandiy) (853-yil Samarqand – 944-yil Samarqand) – imom fiqh olimi, kalom ilmining moturidiylik oqimi asoschisi. „Imom al-hida“, „Imom al-Mutakallimin“ („Hidoyat yo'li imomi“, „Mutakallimlar imomi“) nomlari bilan ulug'langan. Moturid qishlog'ida (hozirgi Jomboy tumanida) tavallud topib, to umrining oxirigacha shu yerda yashagan, bu yerda katta bog' ham barpo etgan.

Milodiy IX asrda Somoniylar sulolasi davrida dunyoga kelgan buyuk mutakallim, aqoid va kalom ilmining sultoni Abu Mansur Moturidiy ham shu yurtning ko'hna Samarqand diyorida voyaga yetib, diniy va dunyoviy ilm ravnaqi uchun o'zining munosib xissasini qo'shishga muvaffaq bo'ldi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, millionlab musulmonlar qalbiga muborak islom dinining hayotbaxsh g'oyalarini singdirishda buyuk vatandoshimiz imom Abu Mansur Moturidiy hazratlari va ul zot asos solgan „Moturidiylik maktabi“ga mansub allomalarning xizmatlari benihoya kattadir.¹

¹. Jozilov U. „Abu Mansur Al-Moturidiyning hayoti va ma'naviy merosi“

Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies
Journal // -173-b

Moturidiy Samarqanddagi al-Ayoziy madrasasida va mahalliy hanafiy faqihlardan ta'lim oladi, Abu Bakr Ahmad al-Juzjoni, Abu Nasr Ahmad ibn al-Husayn al-Iyodiy, Nusayr ibn Yahyo al-Balxiy, Muhammad ibn Muqotil ar-Roziy unga ustozlik qilishdi. Keyinchalik u ustozlari kabi o'zi o'rgangan bilimlardan fiqh va kalom ilmlaridan dars berdi.

Metod va materiallar: Kuzatishlarimiz natijasida ko'rishimiz mumkinki, har bir buyuk allomalarimizning eng mashhur bo'lgan asarlari mavjud. Al-Moturidiyning kalom borasidagi eng asosiy asari "Kitob at-Tavhid" hisoblanib, manbalarda uning xuddi shu asari ilk kalom ta'limotini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi deb ataladi.² Moturidiyning asosiy asarlari „Kitob at-Tavhid“ („Yakkaxudolik haqidagi kitob“), „Ta'vilat ahl as-sunna“dir („Sunniylik an'analari sharhi“). „Kitob at-Tavhid“ bilish nazariyasi bayon qilingan musulmon ilohiyotshunosligining birinchi asari hisoblanadi. Kitobning kalom ilmi ta'rifi berilgan muqaddimasida bilimning 3 manbai: hissiy (sezgi) a'zolari vositasida, naql – rivoyatlar vositasida va aql-idrok vositasida axborotlar olish mumkinligi haqida gapiriladi. Moturidiy sof din doirasidan chiqmagan holda aql-idrokni ulug'laydi va mantiqan asoslangan bilimning ahamiyatini ta'kidlaydi. Kitobda o'sha davrdagi adashgan fiqaralar qarashlarining haqiqatdan yiroq ekanligi tahlil etilgan. Moturidiy „Din yo'lidagi barcha adashuvlarning sababi – riyokor kimsalarga ko'r-ko'rona ergashishdadir“, deb ta'kidlagan edi.³

Moturidiyning ta'limoti keyinchalik "Moturidiya" maktabi nomi bilan mashhur bo'ldi va hanafiy mazhabining asosiy aqidaviy yo'nalishiga aylandi.

Uning asarlarini 4 turga bo'lishimiz mumkin. Ular:

1. Kalom va munozara san'ati bo'yicha ishlar.
2. Usul ustida ishlaydi.
3. Tafsir⁴, va Qur'on ilmlari bo'yicha ishlar.
4. Buyruq (vasaya) va Allohga yuzlanish (munajah) bo'yicha ishlaydi⁵

Moturidiy ilohiyotchi olim sifatida muhim aqidaviy masalalar – juz'iy ixtiyor, e'tiqod, oxirat hayoti kabilarni qamrab oluvchi risolalar bitdi. „Ma'xaz ash Shari'a“ („Shariat asoslari sarasi“), „Kitob al-usul“ („Diniy ta'limot asoslari kitobi“), „Kitob al-jadal“ („Dialektika haqidagi kitob“) kabi asarlari shular jumlasidandir. Moturidiy Abu Hanifa qarashlarini tushuntirib berib, uni rivojlantirdi. Abul Hasan al-Ash'ariy (873—

². Norxujayev L. Samarova A. . "Al-Motrudiyning hayot yo'li"; INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION International scientific-online conference. 20-b

³. <https://uz.wikipedia.org>

⁴. Tafsir arabchadan "sharh", "tushuntirib berish", "izoh"

⁵. https://uz.wikipedia.org/wiki/Moturidiy#cite_ref-info-islam_4-0

935) ishlab chiqqan Islom aqidasi asoslarini takomillashtirib, uni sunniylik e'tiqodiga kirib qolgan noto'g'ri, g'ayri sahih aqidalardan tozaladi. Moturidiy qarashlari o'z davrida mintaqaning madaniy va ilmiy ravnaqiga sabab bo'lgan. Chunki Moturidiy din asoslarini mantiqan tushuntirgan, tanlov huquqi va ijtimoiy hamjihatlikni qaror topdirish g'oyalarini rivojlantirgan. Moturidiy jami 15 ga yaqin asar taklif etgan. Uning kalomga oid 7 ta va fiqhga oid 2 ta asari bo'lib, ular saqlanib qolmagan. Moturidiyning bizgacha yetib kelgan asarlari qisman tadqiq qilingan. Uning Qur'on tafsiriga bag'ishlangan „Ta'vilot al-Qur'on“ asari va uning uzviy davomi hisoblanmish „Irshad al-mubtadiyin fiy tajvidi Kalami Robbil 'alamin“ („Qur'on o'qishga kirishganlar uchun qo'llanma“) kitobi O'zbekiston Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik institutida saqlanadi.

Abu Mansur al-Moturidiyning ko'p asarlari bizgacha yetib kelmagan, yetib kelganlari ham asosan xorijiy mamlakatlar kutubxona va qo'lyozma fondlarida saqlanadi⁶

Mulohaza va natijalar.Jamiyat haqidagi qarashlarida Abu Mansur Moturidiy jamiyatni Alloh tomonidan o'rnatilgan tartib sifatida ko'radi. Uning fikricha, jamiyat insonlarning o'zaro munosabatlari va hamkorligiga asoslangan bo'lib, unda har bir shaxs o'z o'rniga ega. Moturidiy ta'kidlaydiki, jamiyat a'zolari o'rtasida adolat, tenglik va o'zaro hurmat bo'lishi kerak.

Moturidiy jamiyatning asosiy maqsadi insonlarning moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirish, ularning huquqlarini himoya qilish hamda yaxshilik va ezgulikni targ'ib qilishdan iborat deb hisoblaydi. U jamiyatda ilm-fan, madaniyat va axloqning rivojlanishiga katta e'tibor qaratadi.

Davlat boshqaruvidagi qarashlarida esa Abu Mansur Moturidiy davlat boshqaruvini jamiyat hayotining muhim qismi deb hisoblaydi. Uning fikricha, davlat rahbari (xalifa yoki imom) Allohning yerdagi vakili bo'lib, u adolatli boshqaruv va shariat qonunlarini amalga oshirish uchun mas'uldir. Moturidiy ta'kidlaydiki, hukmdor xalq manfaatlarini ko'zlab ish yuritishi va zulm qilmasligi kerak.

Moturidiy davlat boshqaruvida shuro (maslahat) tizimiga katta ahamiyat beradi. U hukmdorning o'z atrofida gilar bilan maslahatlashib ish yuritishini, xalqning fikrlarini inobatga olishini tavsiya etadi. Shuningdek, Moturidiy davlat xizmatchilarining halol, adolatli va bilimdon bo'lishini muhim deb hisoblaydi. Bulardan tashqari Abu Mansur Moturidiy insonning huquqlari va burchlarini islom ta'limoti asosida tushuntiradi. Uning fikricha, har bir inson Alloh tomonidan yaratilgan bo'lib, muayyan huquqlarga ega. Bu huquqlar orasida hayot, erkinlik, mulk va diniy e'tiqod erkinligi kabi asosiy

⁶.Pardayev A. "Abu Mansur Moturidiyning Hayoti va Ilmiy faoliyati" So'ngi Ilmiy Tadqiqotlar Nazariyasi Respublika Ilmiy-Uslubiy Jurnal

huquqlar mavjud. Moturidiy ta'kidlaydiki, jamiyat va davlat bu huquqlarni himoya qilishi kerak.

Mashhur turk olimi Toshko'prozodaning ta'kidlashicha: "Ahli-sunna val jamoada kalom ilmi raislari 2 kishi bo'lib, ulardan biri Hanafiy, ikkinchisi Shofi'iydir. Hanafiy Abu Mansur al-Moturidiy, Shofi'iy esa Abul Hasan Ash'ariydir".⁷

Turli manbaalarda ko'plab ma'lumotlar keltiriladi. Bunday manbaalardan birida Al Moturidiy islom olamida juda nozik hisoblangan "Kitob Tahvid" –asari bizning davrimizgacha yetib kelgan va u 1970-yilda Fathulloh Xulif tomonidan Bayrutda nashr etilgan. U islom dinidagi sunniylarning to'rtta asosiy mazhabi asoschilarining asarlarini o'rganib, fiqhga va kalomga oid asar yozadi. Bu al-Moturidiyning "Ta'vilot ahli sunna" yoki boshqa bir nomi "Ta'vilot al-Qur'on" deb nomlangan. Bu asar O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasining Abu Rayhon Beruniy nomidagi sharqshunoslik instituti fondida saqlanadi.⁸

Xulosa. Moturidiyning ijtimoiy qarashlari uning asarlarida to'g'ridan- to'g'ri bayon etilmagan bo'lsa ham, uning yuqorida keltirib o'tilgan asarlari, kalom va fiqh sohasidagi ilmiy faoliyatida ijtimoiy qarashlarini ko'rishimiz mumkin. Yuqorida keltirib o'tilganlardan ko'plab ma'lumotlarni bilib olishimiz mumkin. Har bir buyuk olimlarning asarlari, nazariyalari va ularning qilgan buyuk ishlarida insonlar o'zlari uchun turli xulosalarga kelishi mumkin. Ularning ilmiy adabiy meroslarini o'rganish va ulardan ibrat olish yosh avlodning burchlaridandir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pardayev A. "Abu Mansur Moturidiyning Hayoti va Ilmiy faoliyati" So'ngi Ilmiy Tadqiqotlar Nazariyasi Respublika Ilmiy-Uslubiy Jurnal
2. Baydayev D.X. "Abu Mansur Al-Moturidiy-Kalom Ilmining Ulug' Vakili"; Международный научный журнал «Научный Фокус» № 8(100), часть 1
3. Jozilov U. "Abu Mansur Al-Moturidiyning hayoti va ma'naviy merosi" Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies Journal. 179-bet
4. Norxujayev L. Samarova A. "Al-Motrudiyning hayot yo'li"; Innovative Developments And Research In Education International scientific-online conference. 21-bet

Axborot manbaalari

1. <https://uz.wikipedia.org>
2. https://uz.wikipedia.org/wiki/Moturidiy#cite_ref-info-islam_4-0

⁷. Baydayev D.X. "Abu Mansur Al-Moturidiy-Kalom Ilmining Ulug' Vakili"; Международный научный журнал «Научный Фокус» No 8(100), часть 1

⁸. Pardayev A. "Abu Mansur Moturidiyning hayoti va ilmiy faoliyati" ;So'nggi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi respublika ilmiy-uslubiy jurnali; 246-bet